

ВИХОВНИЙ ВПЛИВ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ НА ЗАГАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ СЕРЕДЬНОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядається дія моралі і моральних цінностей на етичний розвиток дітей підліткового віку, від впливу яких залежатиме духовно-моральний рівень майбутньої дорослої особистості.

Ключові слова: мораль, цінність, моральна цінність, виховання.

Протягом тривалого часу питання пов'язані з мораллю та моральними цінностями особистості турбували представників різних галузей наук, що підтверджується багатьма проведеними дослідженнями спрямованими на розуміння розвитку моральної сфери людини. Проте проблема формування моральних цінностей залишилась не повністю висвітленою, мають місце окремі моменти, що потребують більш детального дослідження. На фоні кардинальних змін нашого суспільства з'являється необхідність пошуку нових методів розвитку моральності через об'єднання зусиль сім'ї та школи, які прагнуть виховати повноцінну особистість.

Мета статті привернути увагу до необхідності підвищення рівня формування моральних цінностей дітей середнього шкільного віку за допомогою виховного впливу з боку сім'ї та школи.

Завданням даної статті є актуальність проблеми ефективності формування моральних цінностей підлітка, яка створює необхідність пошуку нових методів виховання в сім'ї і школі.

Питаннями виховного впливу моралі на людину займалися багато відомих дослідників, серед них М. Бахтин, Б. Бім-Бад, А. Здравомыслов, І. Кант, І. Мар'єнко, В. М'ясищев, С. Рубинштейн, Н. Симонов, Л. Фейербах та ін.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що від сформованості в підростаючого покоління стійких духовно-моральних цінностей залежить формування особистості, її моральні норми, принципи, поведінка в суспільстві та ставлення до навколишніх. Окремі аспекти виховного впливу моралі на людину раніше розглядалися, але не достатньо, тому є потреба подальшого вивчення.

Мораль – це специфічне явище суспільної культури людства, генезис якої визначається проблемами соціального життя і необхідністю нормативної регуляції міжособистісних взаємодій у різних умовах їх життєіснування.

На думку І.Канта суспільні відносини регулюються завдяки моралі сформованої на підставі моральних цінностей, а сама мораль не є належністю вроджених прагнень. [8].

Зокрема Л.Фейербах уважав, що отримання моральних знань людиною та їх засвоєння повинно відбуватися протягом життя: "...існування егоїстичної людини пов'язане з існуванням інших людей, хоч би її батьків, її братів і сестер, її сім'ї, отже, аж ніяк не залежне від своєї доброї волі. Егоїстична людина, починаючи від лона матері, повинна ділити всі блага життя зі своїми ближніми. І якщо ці невимушені, моральні впливи зазнають краху внаслідок неблаганної впертості егоїста – не сумнівайтесь! – тоді стусани його братів і штурхани сестер навчать його необхідних правил" [15, с. 150].

У своїх працях з виховання В.Кузнецов надавав значення оптимальному впливу колективу на окрему особистість, завдяки чому кожна дитина займає в колективі адекватне своїм можливостям місце, стає незамінною. Це приводить до розвитку почуття власної гідності змушуючи дитину без зовнішнього спонукання діяти відповідно до встановлених норм і принципів. Виховання в колективі приводить до необхідності елементарного самовиховання і самоосвіти, без яких взагалі неможливий розвиток. Зокрема В. Кузнецов [9] зазначив, що: оптимальною у виховному відношенні виявляється саме колективна діяльність, що створює найбільш сприятливі умови для співпраці. Спілкування, будучи однією з істотних характеристик колективної діяльності, розширює основу для взаємодії і співпраці людей один з одним, впливає на ті стосунки. Які складаються між учасниками діяльності, підвищує виховні можливості того або іншого виду діяльності.

Аналіз праць О.Лазурського [11] вказує на міжособистісні відносини, що мають визначати індивідуально особливості кожної людини.

У свою чергу, В.М'ясищев [12], базуючись на працях О.Лазурського, стверджував про залежність взаємодії не тільки від відносин, але й від обставин, при яких люди вступають у взаємодію. У своїх дослідженнях В. М'ясищев [12] велику увагу надавав спілкуванню між людьми. Зв'язок віддзеркалення людьми один одного в спілкуванні з їх взаєминами очевидний. У спілкуванні виражаються стосунки людини з їх різною активністю, вибірковістю, позитивним або негативним характером.

Виховання є базовим процесом у формуванні людиною необхідних навиків, понять, знань, головними з яких є уявлення про цінності та пороки, що лягають в основу її свідомості. За допомогою виховання здійснюється формування менталітету особистості, її кругозору, образу думок, норм і правил поведінки в побуті, у суспільстві, з яких складається стиль її життя. Саме в період виховання, що починається у кожної людини з моменту появи на світ, відбувається становлення її внутрішнього і зовнішнього світів через уявлення про відповідні поняття та істини, які їй вдалося отримати від батьків, у школі, із книг тощо.

Одним із провідних завдань сім'ї та школи щодо формування моральних цінностей підлітка є прагнення ввести його в світ моральних стосунків, розкрити красу і культурні сенси моральних цінностей, орієнтувати на гуманні, добрі, чесні, справедливі стосунки і вчинки, запропонувати зразки належної, розумної, благородної поведінки, стимулювати внутрішню роботу особистості над своїми діями і вчинками, допомогти дитині зробити правильний моральний вибір. Вихователі повинні звертати увагу на всі сторони моральності особистості: етична свідомість, оцінки, відчуття, стосунки, звички, вчинки, поведінка, життєві орієнтації, етичні якості, моральні здібності.

Як свідчать результати нашого дослідження, моральне виховання передбачає важливість моральної цілісності особистості, засновану на єдності етичної свідомості і поведінки (дій, вчинків, думок, оцінок). Лише цілісна особистість стає досить автономною, незалежною від зовнішніх дій, здібною до моральної саморегуляції і дії на середовище.

Так Б. Бім-Бад [6] уважав, що вихователь доб'ється успіху в разі, якщо спиратиметься на самі високі відчуття вихованців, дбайливо ставлячись до їхнього етичного чуття і одночасно вчити їх поважати непохитність законів світу. Розумове та етичне виховання зіллються тоді воедино і стануть змістом безперервного самовиховання, самовдосконалення особистості. Останнє досягне лише завдяки діяльності, активності, "різноманіттю стосунків з іншими людьми". Перший постулат теорії Томе [3] свідчить, що індивід знаходиться в постійній взаємодії з навколишнім, перш за все соціальним світом. Людина постійно створює щось у світі, а в результаті своєї єдності зі світом одночасно перетворює щось і в собі.

Виховання є першим етапом процесу інформаційного метаболізму, який супроводжує людину протягом майбутнього життя. Саме змалку закладаються основи свідомості дитини, а пам'ять наповнюється практичними знаннями-навичками. У випадку належного виховання в особистості спотворюється розвиток менталітету.

Виховання триває в людини стільки, скільки в неї триває інтерес до життя, бажання стати кращою. Воно ґрунтується на перейнятті кращих манер, досвіду і знань в попередніх поколіннях, на регулярному поповненні своєї пам'яті новим, шляхом самовиховання. У процесі самовиховання особистості важлива роль сім'ї і школи, їх допомога вихованцеві знаходити найбільш гідні думки, поняття, знання для осмислення і запам'ятовування, найбільш гідні образи для наслідування і сприйняття, для перейняття і засвоєння, забезпечуючи таким шляхом його саморозвиток. Зокрема М. Бахтін надає великого значення відносинам, взаємодії між людьми їхньому взаєморозумінню: "Бути – означає бути для іншого і через нього. У людини немає внутрішньої суверенної території, вона завжди на межі: вдивляючись у себе, вона дивиться в очі іншої людини або бачить її своїми очима" [4, с. 312].

Стосовно думки С.Л. Рубінштейна, - суттєву роль у вихованні особистості мали відносини між людьми: "Формування людських відносин (взаємини людини з іншою людиною) як моральна дуель, як боротьба, зброєю якої є активне добре ставлення до іншої людини. Моє ставлення до іншої людини повинно унеможливити її погані наміри, деморалізувати їх, ставити її в такі моральні умови, за яких втрачають підставу, мотив, погане ставлення. Відбувається активна перебудова (детермінація) поведінки інших людей, зміна моральних умов їхньої поведінки на основі мого активного ставлення до них" [14, с. 150].

У свою чергу, В. М'ясищев уважав, що: "... Особливості особистості є продуктом її взаємовідносин з людьми" [12, с. 84].

На думку Є. Кукушкіної: "Незалежно від розмаїття поглядів учених і моделей глобальної культури, що ними створюються, всі вони поділяють ту точку зору, що доля земної цивілізації буде визначена системою цінностей, на яку має орієнтуватися людство" [10, с. 52].

Водночас Л. Бекірова вважає, що: "соціальний інститут, що здатний забезпечити стійку поведінку індивіда, соціальної групи або національного співтовариства у межах певних природно-біологічних і соціально-історичних умов, сприяти виживанню і збереженню себе в потоці часу" [5, с. 3].

У контексті останнього Й. Мар'єнко висловлював думку, що фундаментом моральних цінностей є моральні знання, а також: "відомості про моральні вимоги, оцінки, ідеали та про наслідки порушень норм моралі". Засвоюючи моральні знання людина набуває здатності орієнтуватися в моральних цінностях, формуючи особистісну лінію поведінки [13, с. 68].

Відсутність у сучасних підлітків базових моральних цінностей (сенс життя, поняття про життя, духовність, патріотизм, тощо) привела до кризи в процесі формування підростаючої особистості. У цьому віці вдосконалюється самооцінка і самопізнання, що впливає на моральний розвиток особистості. Важливим компонентом розвитку особистості є формування в неї моральних цінностей, яке залежить від впливу соціального середовища в якому вона знаходиться. Важливу роль у цьому процесі грає родинне середовище, (воно ближче за інші до розуміння спадкових чинників організму) і шкільне середовище (у школі дитина проводить багато часу та має тривалий контакт з іншими людьми).

У процесі експериментально-формувального дослідження нами проводилось анкетування на базі загальноосвітніх шкіл I-III ступенів міста Миколаєва, та загальноосвітніх шкіл I-III ступенів Миколаївської, Тернопільської та Херсонської областей. Результати письмового опитування і аналізу відповідей на запитання анкети допомогли нам виділити три групи серед учасників анкетування.

До першої групи ми віднесли підлітків, які не знають і не можуть пояснити, що таке моральні цінності. До другої тих, які розуміють дану категорію, але не можуть її пояснити. Третя група містить в собі дітей, які знають що таке моральні цінності і можуть це пояснити. Результати анкетування містить приведена нижче таблиця.

Розуміння підлітками поняття "моральні цінності" (за даними анкетування)

№	Відповіді на запитання анкети	Загальний результат відповідей проведеного анкетування серед дітей підліткового віку	
		абс	%
1	Не знають і не можуть пояснити	35	8,9
2	Знають, але не можуть пояснити	155	39,5
3	Знають і можуть пояснити	202	51,6
	Усього:	392	100

За результатами проведеного нами анкетування бачимо, що третя група (високий рівень) (202 / 51,6%) має більшу кількість людей ніж перших дві, що свідчить про непогану виховну роботу яка проводиться в школах на

заняттях і поза заняттями, - батьками та близькими дитини. Друга група (середній рівень) (155 / 39,5%) менша за кількістю людей, але, як бачимо, не дуже мала і наочно відбиває складність виховання дітей підліткового віку, що підтверджує необхідність підвищити увагу до виховання цієї категорії дітей. Діти які ввійшли до першої групи (низький рівень) (35 / 8,9%) складають невелику кількість осіб і свідчить про їхню недостатню інформованість, або в їхньому випадку мають місце особливі умови життя, чи специфічне оточення.

Висновки та перспективи подальшого розгляду. Сучасне суспільство має потребу щодо успадкованості прогресивного духовно-морального багатства народу. У здійсненні цієї мети важливе значення мають сім'я і школа, які містять в собі сучасний образ думки, педагогічну і загальнолюдську культуру. Благополуччя цивілізованого суспільства залежить від соціальної зрілості його членів, що досягається шляхом формування моральних цінностей кожної особистості та її здатності, розвиватися у гармонії з собою і суспільством.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Анцыферова Л.И.* Психология повседневности: жизненный мир личности и "техники" её бытия / Л.И. Анцыферова // Психологический журнал. – 1993. – Том №14. – № 2. – С.3-16.
2. *Бахтин М.М.* Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М.: Политиздат, 1979. – 424 с.
3. *Бекірова Л.С.* Регулятивно-креативна функція традиції в етнокультурі (на матеріалі досвіду кримськотатарського народу): автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.04 / Л.С. Бекірова. – Симферополь, 2004. – 19 с.
4. *Бим-Бад Б.М.* Педагогические идеи в ранних произведениях Гегеля / Б.М. Бим-Бад // Сов. педагогика. – 1986. – №7. – С.121-125.
5. *Кант И.* Основы метафизики нравственности / И. Кант [Соч. : в 6 т.]. – М.: Просвещение, 1965. – Т.4. – Ч.1. – С. 228-289.
6. *Кузнецов В.М.* Психолого-педагогические условия формирования личности учащегося / В.М. Кузнецов. – М.: Народное образование. 1994. – 144 с.
7. *Кукушкина Е.* Семья и семейные традиции в современной глобалистике / Е. Кукушкина // Вестник Московского университета. Сер. 18. Социология и политология. – М.: Изд. Моск. унив., 2000. – № 1. – С. 52-63.
8. *Лазурский А.Ф.* Классификация личностей / А.Ф. Лазурский. – Петроград, 1921. – 401 с.
9. *Мясищев В.Н.* Психология отношений / Мясищев В.Н. // Избр. психол. тр.: [под ред. А.А. Бодалева; Акад. пед. и соц. наук]. – М.; Воронеж, 1995. – 356 с.
10. *Марьенко И.С.* Основы процесса нравственного воспитания школьников / И.С. Марьенко. – М.: Просвещение, 1980. – 183 с.
11. *Рубинштейн С.Л.* Тактика и стратегия этики / С.Л. Рубинштейн // Вопр. психологии. – 1979. – № 5. – С.150 – 154.
12. *Фейербах Л.* История философии / Л. Фейербах: [собр. соч.: в 3 т.]. – М.: Мысль, 1974. – Т.2. – 250 с.

Подано до редакції 11.03.11
